

ELSŐ RÉSZ.

Hang-tan.

1. §. Az osztják nyelv hangjait következő betűkkel fejezzük ki

a	ä	e	ï	i	o	u
k	h	(ch)	g	ng	(ñ)	j
l	ľ	n	ń	s	ś	š z ž r
t	f	đ				
p	b	v	m			

Az ľ ń ś f a' j hanggal lágyítottakat jelentik, tehát ly, ny, ty, sj; az š = magyar s.

Castván még ö és ü magánhangzókat, továbbá k' = g, c = ċ 3 ž, tl dl mássalhangzókat veszi föl. — A' k' = kj, g' = gy, č = cs, 3 = dz, ž = ds. *)

*) A' betűk a' hangok jegyei; a' szók ugyan egy hangbul is állhatnak, p. o. i, mi egyet jelent, de legtöbbször két vagy több hangok egyesületei. A' szó tehát hang-egyesület. Ez a' hang-egyesület nem hang-rakás, melynek se eleje se utója nincsen, millyent például két vagy három, vagy tíz borsó szem teszen, a' melyben keresetlenül első, vagy második, vagy harmadik, vagy utolsó lehet minden szem, a' nélkül hogy legkevesebbé is változnék a' rakás, hanem a' szó valóságos *hang-test*, melynek van eleje, utója, belseje, mindegyik saját erejű és hatású lévén. 'S valamint a' test, úgy a' szó is részekbül áll, a' mellyeket helyesen *szótagoknak* nevezünk; a' szótagnak meg az egyes hangok a' legegyszerűbb részei. Mikor az egyes hangokrul kell beszélni, legjobb, úgy hiszem, 's a' magyar nyelv felfogásához is legillőbb, ha *elő, utó, belső* jelzőkkel különböztetjük meg azokat, 's *előhang, utóhang, belhang* műszókat képezzük és használjuk. Vegyük p. o. *aktípsa* = gyűjtés szót. Ebben *ak* előtag, *tip* beltag, *sa* utótag; továbbá, mikor az egyes hangokat tüntetjük ki, az *aktípsa* szóban *a* előhangbeli, *ktip* belhangbeli, *a* utóhangbeli. — Lehetne az *előt* és *utót* a' kezdő és végző szóval s megnevezni, miszerint *ak* volna kezdő, *sa* végző szótag: de akkor a' belsőt nem bírjuk megfelelő szóval kifejezni, mert a' kezdő és végző közt a' *folytató*

Magánhangzók.

2. §. Ezek, Castrén szerint, rövidек és hosszak; a' hosszakat így fejezi ki: â, ê, î, ô, û. Vologodszki a' hosszú ı, u-t kettőzéssel fejezi ki, így: ıı, uu; más hosszakat nem igen találhatni nála. Reguly néha úgy írja mint Castrén, néha, jelesen az e-t, magyarosan, így: é.

A' rövid magánhangzók kiejtése, Castrén szerint, hol nyílt, világos, hol zárt, homályos; az utolsó szótagban igen kétes, mint: *tûrum, tûrem, tûrm*; *sôdop, sôtep* hüvely. A' hosszak kiejtése, természet szerint, világos.

3. §. A' rövid a, Castrén szerint, majd az o-hoz, majd az e-höz közeledik; az első a' gyöki szótagban, a' másik inkább az utótagban fordul elő, p. o. *opa* és *aba* néne, *ıot, ıat* orr, *poh, pah* fiú, *por, par* fûru, *jot, jat* rest; — *jernas, jernes* ing, *kerap, kerep* hajó, *âdang, âdeng* reggel; *âra, âreh* ének, *anža, anže, anžeh* csipkebokor.

Az a és o közti változás, Castrén szerint, hosszú gyöki szótagban is előfordul, mint: *sôdop, sâtep* hüvely, tok, *pâs, pês* kesztyű. A' szurguti nyelvjárásban a' birtokos ragu szó a' homályos a-t u-vá, a' világost pedig i-vé változtatja, mint *pâs* kesztyű, *pûsem* kesztyűm, *sârt* csuka, *sûrdem* csukám; *tâs* áru, *tîsem* árum, *sôp* patak, *sîpem* patakomb.

Az a és o változását, Vologodszki szerint, az obdorszki nyelvjárás is mutatja, mint *lang* és *long* bálvány; *hol-ta* és *hal-ta* halni; *hoš-ta* és *haš-ta* ismerni, tudni; *hor* és *har* him állat, mén, bika stb.

Reguly is kiteszi az a-nak eme két hangját, úgy hogy az o-felé hajlót így jegyzi: *ă*, a' tiszta a-t pedig minden megkülönböztetés nélkül hagyja, p. o. *šăper* és *šoper* jeles, rendkívüli, *kăr* és *kor* férfi, him, *vuăj* és *vuoj* vaj, *vuăs* és *vuos* város stb. Ellemben *as* az Obi folyó, *ar* sok, *jaj* báty, *labeđ* hét stb. a' mellyeket Castrén *â*-val írta, de a' mellyek Reguly szerint rövidék, jöllehet tiszta a

van, 's ez itt alkalmatlan. A' mit a' magyar nyelv természet szerint valónak, testnek, növevénynek, vagy természet szerint folytonosnak tekint, annak *elejét, utóját* szereti megnevezni, 's ezek között ott kell lenni a' *belső*-nek vagy *bél*-nek is. Azt hiszem tehát, hogy *előhang, belhang, utóhang*, továbbá *előhangbeli, belhangbeli, utóhangbeli* szók nem alkalmatlan grammatikai műszók.

hanguak. Az *o* felé hajló *a* ott van az *amesti*, ülni, szóban is, melly másutt *omesta*, sőt *umesta* is.

Az utóhangbeli *a*, *aj* lehetett a) a' *psa* képzőben eredetileg, mert a' többesi és más képzők meg a' ragok előtt visszakerül a' *j*, mint: *aktipsa* gyűjtés, *aktipsajet* gyűjtések (nem *aktipsat*, vagy *aktipset*); *hanžipsa* írás, *hanžipsajet* írások; *paripsa* parancs, *paripsajet* stb. *unltipsa* tanítás, *unltipsajem*, *unltipsajen*, *unltipsajel* tanításom, tanításod, tanítása stb. *mortalipsa* mérés, *mortalipsajing* mérhető; *moštipsa* értés, *moštipsajing* értő, tanulékony stb. Úgy látszik, más *a* utóhangbeliek is teszik azt, mint: *hola* halott, *hola-jet* halottak.

b) *a*, mint az igének szenvedő képzője is *aj* (vogulban *au*, *or*), p. o. *masa* adatott, *masajin* adattál, *masajet* adattak; *labüdla* evődik, *labüdla-jet* evődnek; *jogodla* érkezik, *jogodlaju* érkezünk; *vožatla* üldöztetik, *v žatla-jet* üldöztetnek.

De másfelül az utóhangbeli *a* rendszeren elszokott változni, kivált a' képzők előtt. Jelesen

a' *ta* névi mód Regulynél mindig *ti*, mint *amesti* ülő, Vologodszkinál *omšta*; *verti* csináló, Vol. *verta* stb. Ebből megérthető, hogy a' *ta* a' birtokos előtt, 's az *ot* képzőféle szó előtt elváltozik, vagy elvész, mint: *jašta* inni, ivó, *jaštem*, *jašten*, *jaštel* ivásom, ivásod, ivása; *ulta* lenni, levő, *ultem*, *ulten*, *ultel* valóm vagy létem stb. *mata* adni, adó, *matem*, *maten*, *matel* adásom, adásod stb. — *jašta* ivó, *jaštot* (jasta-ot) az ivó; *mata*, *matot* az adó, *ulta*, *ultot* a' lévő stb.

a' *la* fosztó képző *li* is. Regulynél mindig *li*, p. o. *kašla* kedvetlen, és *kašli*; *sem-la* szemnélküli, vak, és *semli*. Ez a' *la*, *li* (*li*) fosztó a' többesben mindig *le*, mint: *kašla*, *kašli* szomorú, *kašlet* szomorúak; *sem-la*, *semli* vak, *semlet* vakok; *ojla* szerencsétlen, *ojlet*; *hanila* nem titkos, nyilvános, *hanilet*.

Az *ot* előtt a' *la* képzőnek mind *a*-ja mind *i*-je elvész, innen *kašlot* a' szomorú (kašla-ot, kašli-ot); *semlet* a' vak, *hanilot* a' nyilvános stb.

Egyéb utóhangbeli *a* is elvész ezen képzők előtt, mint *mada* melly, *madet* mellyek, *madot* a' mellyik. Az egytagu szók kivételt tesznek, mert *ma* én, *ma-ot* éné, *maotem* enyém.

A' *pa*, *ba* képző lehet *pī*, *bī* sőt csak *p*, *b* is, mint *sempa*, *semba*, *sempī*, *sembī*, *semp* szemü; *sampa*, *samba*, *sampī*, *sambī*,

samp szívü. A' *semp*, *samp* így is ejthető: *semip*, *samip*; így *kur* alak, *kurip* alakú; így a' *tur* torok szónak eme képzőse: *turpa*, *turba*, *turbi*, *turip*, *turop*, *turp*.

A' belhangbeli *a* is gyakran *i*-vé változik, nemcsak képzők előtt, hanem a' szók töjében is, mint: *haj-ta* és *hi-ta* hagyni; *agid-ta* és *igid-ta* függi; *akmazapsa* és *akmasipsa* gyűlés (*aktmazipsa* h.), *iršalapsa* és *iršlšpsa* kötés stb. *ellata* és *ellita* hányódni; *rahta-ta* és *rahti-ta* kedvessé tenni; *imaltata* és *imaltita* gyógyítani; *amdaltata* és *amdiltata* örvendeztetni; *sagat* és *sajit* szerint; *lavirt* és *lirt* nehéz; *lavirtap* és *lirtap* teher; *lavilta* és *lilta* felvigyázni. stb.

4. §. *ä* se Castrénnél, se Vologodszkinál nem fordul elő; ez utóbbi az írás miatt nem fejezhette ki, ha észrevette is a' kiejtésben. Reguly nemcsak rendesen az inessivus *na-t*, 's a' lativus és birtokos *a-t* írja *ä*-vel, hanem a' szók töjében is gyakran kiteszi az *ä*-t, p. o. *kangeunä* (kangeuna) hágónkon, hegyünkön, *nohlä* (nohla) felje, felsője, *sohlä* (sohla) deszkája, a' *nogis*-, *sogol*-ból; *käsm* sárga, világos, *jäng* jég, *jäm* jó stb. A' következő parallel sor mutatja, mi gyakran fordul elő Regulynél az *ä* hang:

Tormä kältmem káli ho ultem pätä
jelmä kältmem káli ho ultem urinä.

5. §. A' rövid *e*, Castrén szerint, az Irtis mellékein úgy hangzik, mint a' finn *ä*, vagy a' széles magyar *e*, p. o. *pegde* fekete, *peste* éles. Ő tehát az *ä*-t is csak *e*-nek írja. A' hosszú *ê*, úgymond, *i*-vé szeret változni, ha nyílt, mint: *jênget*, *jînget* gömbölyű kaska, *nêbek*, *nîpek* papír stb. Ellemben ha zárt, akkor az *ï* (orosz *и*) váltja fel, mint *têles*, *tîlis* hold és hónap.

Vologodszki, már az orosz írás miatt, nem teszen 's nem tehehet különbséget az *e* között, ha különböző hangzásúnak tudja is. — Az *e* és *o* felváltatik néha, mint *serasla-ta* és *sórasla-ta* alkuhozni; *kel* és *kol* köté; *ajkol* és *ajkel* hír stb.

Regulynél néha *é* is van, a' mivel alkalmasint a' hosszú *é*-t fejezte ki, a' magyar írás szerint. Ő tehát az *ä*, *e*, *é* hangokat megkülönbözteti.

6. §. Az *ï* (orosz *и*) nagy szerepü Vologodszki írásában. Ha szem előtt tartjuk a' vogul Máté és Márk fordításokat, 's azokat a' Reguly írta vogul nyelvemlékekkel összehasonlítjuk, azt vagyunk hajlandók hinni, hogy az orosz írástudók a' közép *é*-t általában

ы-*val* fejezi ki, mit *mi* ѣ-*vel* írjuk ott és egyebütt. Tehát ezen ѣ hasonló az *é*-vel. Ugyan ez a' nézet támad bennünk, ha Vologodszki osztjáját hasonlítjuk össze a' Reguly hozta osztják nyelvelmékekkel. Regulynél tehát rendesen *e* (*é*) van a' Vologodszki ы-*je* (*ѣ*) helyett.

De az ѣ (*и*) nemcsak *é* helyett van Vologodszkinál, hanem *a* helyett is sokszor, mint láttuk a' *la* és *pa* képzőknél. Ezt az ѣ-t Reguly csak *i*-*vel* fejezi ki, ő tehát a' tompa orosz ѣ hangot, melly hasonlít az *é*-hez, egyáltalában nem vette föl. — Castrén szerint az ѣ talán csak rövid szótagokban fordul elő. Vologodszki nem ritkán ы-*t* azaz két ѣ-t ír, a' mi talán nem két tagu, hanem egy hosszú tagu, p. o. *тѣ-тъ* születni; de Wiedemann *an tjiilem* ír (Mát. 3, 11.), mintha *tji-ta* volna. Egyébiránt úgy látszik, hogy ezen ѣ (*и*) hang nagyon kezd uralkodni az osztják és vogul nyelvben, mint a' magyarban az *e* (*ä*), melly az *ö*-t és *ő*-t már sok szóban kiszorította.

Az *i*-ről nincs megjegyzés. Castrén azt mondja róla, hogy a' germán nyelvek *i*-jének felel meg.

7. §. Az *o*-t és *u*-t összefoglalhatjuk, a' mennyiben gyakran egymás helyét tartják, p. o. *ogol* és *ugol* szán, *og* és *ug* fej, *onlta* és *unlta* szokni, *vonda* és *unda* -ig, *ong* és *ung* szurok stb. *hol* és *hul* hasadék, *holip* és *hulip* háló, *hon* és *hun* gyomor, has, *hong-ta* és *hung-ta* hágni, *hor* és *hur* kép, *hos* és *hus* csillag, *som* és *sum* erő stb.

Egyébiránt hosszú *ö* nem fordul elő, mert az *au*-ból keletkezett volna. Ez pedig Vologodszkinál *ov*, Castrénnél és Regulynél *au*, p. o. *ovi* ajtó, *C. au*; *ovi* folyó, *R. aui*.

Hosszú *u* van mind a' háromnál. Vologodszki *uu*-*val*, *C. és R. ű*-*val* írják; az utolsó *ű*-*val* is jegyzi, p. o. *muu*, *mű*, *mű* föld, *jwupsa*, *jűpsa*, *jűpsa* leves.

ö, ü Vologodszkinál nem fordul elő; Castrénnél néha, Regulynél csak az *ö*-t vettem észre, *ü*-t soha, p. o. Castrénnél *köže*, *keže* betegség (V. *kaž* betegség); *pöm*, *pem* meleg fürdő gőz (V. *pam* hőség); *köher*, *keher* szegény, könyör-ögni (V. *koňar* szegény).

8. §. Iker magánhangzók Vologodszkinál: *aj*, *oj*, *uj*. Ezek iránt nincs kétség. De van az iránt, ha az ѣ a' megelőző magánhangzóval iker-e, vagy két külön magánhangzó? mint *paärt* gerenda, *meül* melly. E' két szó Castrénnél *pagert*, *meget*; látjuk tehát, hogy két tagu szókból valók. Vologodszki írásából nem lehet ki-

venni, hogy két taguak-e, 's azért lehet-e így is írni: *pajřrt, mejřl?* vagy pedig egy taguak, 's ennél fogva így is lehetne írunk: *pajřt, mejřl?* Azomban a' kéttaguság mellett tanúskodik a' *sajřt* szó, melly *sagat*-bul lett úgy, mint *pagert, meget*-bül *pařrt, meřl*. Az *i*-s iker magánhangzókat mi ez által tüntetjük ki, hogy *aj, oj, uj, ej*-nek írjuk (az orosz írás ezekben a' *j*-t *й* által fejezi ki), 's ezektől az *ai, oi, ui, ei*-t mint két tagu szókban előfordulókat megkülömböztetjük. — A' *veř* (erő, hatalom, Castrénnél *veg* és *voh*) szónak rago-sait így írja Vologodszki: *veem veen veel*, erőm erőd ereje; ebből tehát gyanítjuk, hogy két tagunak veszi mind *veř*-t, mind *veem*-et. Az *ři* p. o. a' *tři-ta*, születni, szóban, szinte kétséges, hogy *ti*-e vagy *tři*, lásd a' 6. §-ban. Ha összevetjük a' Castrénnél előforduló *řivem* született 's a' megfelelő Konda-vogul szókat, lásd a' szótárban a' *tři-ta* czikket: a' *tři* vagy *tij* mellé állnánk. Nem bírván eldön-teni a' kérdést, az *ř* hangot meghagyom a' *pařrt, meřl, pařd-ta* (vetni) stb. szókban, mert így sem okoz bajt; az *ři*-t is meghagy-tam, ha *ř*-vé nem változtattam, mi szinte bajt nem okozhat.

Regulynél az *aj, oj, uj* ikerhangzókon kívül még *ej*, azután *au, oa, ua, ie* fordulnak elő. Például: *aj* kicsiny, *sajm* patak, *kis folyó, voj* vaj, zsír, *laulla* ültetetik, építetik, *poagol* (*pogol*) sziget, *vuas* város, *jielem* (*jelem*) isten, *leu-jagan* Szoszva, *uer* (*ver*) tett stb. Az *au, eu* félék azért nem kerülnek elő Vologodszkinál, mert ezek nála *ov, ev*, p. o. *au* folyó, V. *ovi*; *leu* Szoszva, V. *levi*; *keu* kö, V. *keři*.

Castrénnél valamennyi magánhangzó nemcsak *i*-vel és *u*-val, hanem *e*-vel is ikerhangzová lesz; sőt ott van *ea* is, p. o. *jeaga* *kis folyó* (*jogan*).

Má ss a l h a n g z ó k.

9. §. Castrén általában megjegyzi, hogy a' *k g l r n d s p b v* hangok úgy ejthetők, mint a' németben; hogy azomban a' *d* és *b* valamivel keményebben hangzanak, úgy hogy a' *d* és *t*, *b* és *p* között kevés a' különbség. A' *g* pedig *a, o u* közzé jut-ván mint *tőgos* barát, *aniaga* mostoha anya, valamint utóhangban is, némi hehentéssel ejtetik, tehát: *tog'os, anig'a, jig'* atya, *meg'* föld, *peg'* barát, *teg'* fark. Ellemben *g* az *e, i* előtt tisztán ejtetik ki. Általános megjegyzés legyen még az, hogy *g d b* nem lehet-

nek az előhangban; az utóhangban is csak *g* fordul elő, úgy látszik; tehát azok leginkább belhangbeliek. Lássuk most egyenkint *a'* mássalhangzókat, *a'* mellyekről megjegyezni valónk lesz.

k. Castrén szerint *a'* felhangu (*e, i*) magánhangzók előtt *tiszta k*, alhanguak előtt, *hehentett k* (*kh*), melly azért *ch*-vá, vagy *h*-vá lesz. Vologodszki és Castrén írásai szerint természetesen ott írjuk *a'* *k*-t, *a'* hol *ök, 's* kiejtését nem határozhatjuk meg.

ch. Castrén azt orosz *x*-el jelöli, 's azt mondja, hogy megfelel *a'* német *ch*-nak; 's hogy *a'* gyenge *h* nincs meg az osztjájában. Mí csak *h*-val írjuk, mert *a'* magzar *h* az alhangu szók elején, valamint általában *a'* szók utóján még *ch*-nak hallik. *A'* felhangu szók elején is sokkal teljesebb és keményebb *a'* német *h*-nál, tehát közelebb áll *a'* *h*-hoz, mintsem az *a*-hoz. Hogy *a'* *k, ch, h* az élő nyelvben nagyon felváltják egymást, *a'* Reguly írása is mutatja, kinél *kholom* három, *hot* hat stb. fordulnak elő. De *a'* *ch* hangot ő is leginkább *h*-val fejezi ki. Az előhangban pedig *a'* *k* lehet *h* (*ch*) és *g* az előző betű természete szerint, p. o. *ko* ember, lehet *ho* és *go* is, mint: *alel ko, untang go, ar jah ho*.

10. §. *g.* belhangban és utóhangban fordul elő, de csak magánhangzók előtt tartja meg *a'* *g* hangot, mássalhangzók előtt *h*-vá (*ch*) lesz, p. o. *vogim* hívott, *vogil* hí, ellemben *vohta* hini, *vohlem, vohlen* hívok, hisz. Az *s* azomban jobban szereti maga előtt *a'* *g*-t, mintsem *a'* *h*-t; innen *vogsem* hittam. Ezt *a'* szabályt lehet *a'* Vologodszki írásából és Wiedemann átírásából kihozni. P. o. *Osip Tavit pog* József, Dávid fija; *lu tajs lu oling pogel* ő szülte ő első fiját; *Rahil hollal lu evi-pohlal olinpela* Ráhel sir ő leány-fiai miatt. — Reguly az utóhangbeli *g*-t is *h*-nak írja, ha *a'* reákövetkező szó mássalhangzóval kezdődik, szerinte tehát ez: *jogotsu luela og ponta* jöttünk neki fejet hajtani, így hangzana: *jogotsu luela oh ponta*. Regulynél az előhangbeli *k* is *g*-vé változik, ha magánhangzó után következik, p. o. *i-goš-jong* = 11, *e'* helyett *i-koš-jong*.

11. §. *ng.* »Az orrbeli *n*-nel (*ñ*) azt *a'* hangot jegyezzük, úgymond Castrén, *a'* mellyet *a'* német írásban *ng*-vel írnak.« — Az *n*-et *a'* *g* és *k* előtt nem szükség külön jeggyel (*ñ*) kitüntetni, hogy orrbeli hangja jelöltessék, mert minden mássalhangzónak kiejtése *a'* reákövetkező betű által módosul, mit írással kitüntetni szükségtelen, ámbár tesszük, midőn *d* helyett *t*-t, *b* helyett *p*-t írunk, p. o. *jogodlem* jövök, *jogotsem* jöttem; *ubul* hajsza, *uptet* (*ubütet*)

hajszálak. Nyomósabb kérdés az *ng* (ñ-)nél az, vajjon az *n*-é, vagy *a' g a'* fő hang? Erre legvilágosabb feleletet adnak a' példák, a' melyek mutatják, hogy az *n* nemcsak torokhangok, hanem foghangok előtt is gyakran mutatkozik. P. o. *unš-ta* és *uš-ta* általmenni, *kanš-ta* és *kaš-ta* keresni, *kunš* és *kuš* köröm, *lonš-ta* és *loš-ta* állani, *šanš* és *šaš* hát, *ponš-ta* és *poš-ta* melegíteni, érlelni, *punš-ta* és *puš-ta* nyitni, *venš* és *veš* arcz stb. A' Kondai vogulbul következő példákat teszem ide: *onč* és *oš* vagy *anš* és *aš* bír, tart; *unt* és *ut* ül; *kinš* és *kíš* keres (osztjákul: *kanš* és *kaš* keres); *hanč* és *haš* tud, ismer, *hanč* és *haš* ír; *hont* és *hot* talál; *lunč* és *luš* sír; *tunč*, *tunš* és *tuč*, *tuš*, áll; *punš* és *puš* nyit stb. Regulynél *end*, *endom*, Vologodszkinél *an*, *antom*, Castrénnél is *endam*, *endem*, a' vogulban *at*, *atim*, *atem* = nem, nincs. A' rokon nyelvek ugyan azt mutatják, p. o. a' vogul-osztják *lunt* és a' magyar *lúd*; a' vogul *pant*, *pänt*, *pantel*, *püntil* 's a' magyar *fed*, *fedél*; az osztják *paleng* és a' magyar *felle*; az osztják *šun'a-ta*, *šund-ta* 's a' magyar *sülni*, *sütni*. Így állanak egymással szemközt a' finn *lintu* 's a' lapp *lodde* madár. Világos, hogy ezekben a' foghang a' többeli, az *n* pedig csak hangbővülés, mely el is maradhat. Lássuk most torokhangok előtt az *n*-et.

Castrén így írja p. o. *añet* és *änket* ezölöp; *senim* és *senkim* ütött. Nem világos-e ebből, hogy ha *änket*, *senkim* jó, *añet*, *senget* nem lehet rossz? De hogy az *ng* hangokból is a' *g a'* többeli 's az *n* csak hangbővülés, mint a' foghangok előtt, a' rokon nyelvekből vett megfelelő szók is mutatják; mint: *nüng* te, Kondai vogulban *nag*, éjszaki vogulban *nüng*; *šenk* nagyon, vogulban *šak*; *lunk* szög, ék, vogulban *lig*, *lih*; *lung* nyár, vogulban *tuj*; *meng* ördög, erdei lény, vogulban *mehu* és *meng*. Megfordítva is: vogul *nong* fel, osztjákban *nog* és *noh*. Még inkább kitetszik az, ha az osztják-vogul és a' magyar megfelelő szókat tekintjük, mint: *jeng*, *jong* jég; *pong*, *penk* fog; *lengir*, *tenger*, *tünger* egér; *sung* szög; *tunk* dug stb. Magában az osztjákban van *šank* és *šak* hőség, *šankim-ta* és *šakmü-ta* izzadni; *lanka* és *lakka* széllyel; *jak-ta* és *jang-ta* táncolni stb. Az éjszaki vogulban a' névi mód *ngv*, a' déliben *hv*, p. o. *menungve*, *menuhv* menni, *olungve*, *oluhv* lenni stb.; mi ugyan azt a' hangváltozást mutatja, a' mely van a' *menk*, *meng* és *mehu* (ördög) közt. — Világosnál világosabb tehát, hogy az *ng* hangok közt a' *g a'* többeli, mely *g* azomban *h*-vá is változik, mint az itteni példákból és a' 10. §-ból kitetszik. Én tehát nem *ñ*-t, hanem *ng*-t

írok. Így ír Reguly is mindég, Vologodszki is *nr* ír, jöllehet megjegyzi, hogy az *n* és *g* közt nincs semmi hiatus.

Az *ng* hang igen gyakori, mert az *a'* tulajdonságnevek képzője, l. az 53. §. Ezt is hát mindenkor úgy írom, jöllehet az *a'* Kondai vogulban csak *n*, p. o. *lil* lélek, *lileng*, *liling* lelkes; az éjszaki vogulban is *lileng*, de *a'* Kondaiban *lilen*.

De az *ng*-t *a'* belhangban mássalhangzók előtt is megtartom, 's nem írok *nh*-t, mint *a'* 10. §. szerint kellene, minthogy Vologodszki is többnyire megtartja 's Wiedemann azt *n*-nel fejezván ki, soha sem változtatja meg; tehát *long-ta* (Wiedemann: *loñ-ta*) bémenni, *lita langmats* (Wiedemann: *lita lañmats*) megéhezett, vagy: enni akarni kezdett. Azomban van mégis Vologodszkinél: *hohnra* és *hongra* fekete rigó; *nohla hunhta* felhágni, felfelé menni stb. Regulynél is találók: *longlem* bémegyek, nem: *lonhlem*; de van *janh ho* és *jang ko* is = tíz ember.*)

12. §. Az *l*-rül azt jegyzi meg Castrén, hogy az oroszúl beszéllő osztjások azt sokszor úgy ejtik ki, mint *a'* kemény orosz *l*-t, ha kemény magánhangzó következik reá. Vologodszki *a'* szótárában egy kis horoggal (*l*) jegyzi meg, ha úgy kell kiejteni, hogy *a'* nyelv hegyével az ínyt érintsük; 's úgy jegyez meg minden *l*-t, *a'* mellyet nem kell *l*-nek, azaz magyar írás szerint, *ly*-nek kiejteni. Wiedemann az evangéliumi kiadásában csak *l*-t és *l*-t különböztet meg, mint Reguly, ki *l*-t és *ly*-t ír magyarosan. Én tehát *a'* kemény hangot *l*-nek, *a'* lágyítottat *l*-nek írom. Azomban lehet, hogy az élő szó *a'* kettős *ul*-et, melly az ige jelen idejében gyakran előfordúl, mint: *ull* van, *voll* él, keményebben ejti ki az egyszerű *l*-nél, p. o. *a'* *jogodl*, jő, szóban. — *A'* régi osztják szójegyzékben (Schlözernél) *a'* kemény *l* gyakran *lh*-val van kifejezve, mint *lhügh* fark (*lig*, *lih*), *ma ulhem* én látok, *ent ulhem* nem látok, (*ma ulem*, *an ulem*); *a'* *lotta* = állani jelenjét így mutatja fel: *malholham* (*ma lollam*),

*) Budenz is úgy látja, hogy *a'* felhozott és más példákban az orrbetű (*n*, *m*) nem töbeli, hanem csak hangbővülés. »Was die nichterhaltung des *n* eines vorauszusetzenden *nt*, *ns* im wotjakischen, lappischen, magyarischen betrifft, so verdient bemerkt zu werden, dass gerade diese (nebst dem syrjänischen) unter den ugrischen sprachen vorwiegende neigung besitzen, sich eines vor *t k p* und *s*-lauten stehenden Nasals zu entledigen, während das finnische, mordwinische, čeremissische, osztj.-wogulische denselben meistens bewahren.« Ugrische Sprachstudien. I, 32.

nunglholhan (*nəng lollan*), *lhulholh* (*lu loll*). De ott van *mamendlam*, *malolam* is e' helyett, *ma menlam* (én megyek), *ma lollam* (én állck).

13. §. A' *j* és *r*, melyek legközelebb érik a' magánhangzókat, amaz az *i*-t, ez az *u*-t, néha össze is olvadnak ezekkel; tehát lehet *im* és *jim* = jó, *jink* és *ink* víz; *urt* és *vurt* sőt *jurt* is = haszon, *vot* és *uot* szél stb.

A' hangok változásairul.

14. §. Az osztják nyelv, mint a' vogul is, nem ismeri a' magánhangzók egyezését, minélfogva egy szóban csak a *o* *u*, vagy *ä* *ö* *ü* fordulhatnának elő mint a magyarban és finnben; tehát az osztjákban a' ragok és képzők nem alkalmazkodnak a' szó-tő magánhangzójához. Ezért van itt: *tut-na* tűzben, és *jing-na* vízben; *pal-la* fületlen, siket, és *sem-la* szemetlen, vak; *le-ta* enni és *tu-ta* hozni. Reguly szerint: *tutnä*, *jingnä* tűzben, vízben; — *palli*, *semli* siket, vak stb. De vannak egyéb hangváltozásai a' nyelvnek.

15. §. A' szótőnek magánhangzóji néha változnak, mint *le-ta* vagy *li-ta* enni és *lavüd-ta* étetni; *ma-ta* adni, *mas* adott, de *mija* adj, *mijipsa* adás; *kadn* kettő, *kitmet* kettődik; *ji-ta* jönni, *juva* jöjj, *jum* jött, *jupsa* jövetel. Ezek talán a' legfeltetszőbb hangzóváltozások az éjszaki osztjákban.

A' déli osztjákban Castrén többet jegyzett fel. Ott jelesen a' birtokos ragok előtt a' homályos *a* és *o* lesz *u*-vá, a' tiszta *a* és *e* pedig *i*-vé, mint: *pôm* fű, *pûmem* füvem; *ônk* szurok, *unkam*; *sârt csuka*, *sûrdem*; — *ât* éj, *item* éjem; *âmp* eb, *împem*; *tâs* készlet, áru, *tisem*; *lêk* nyom, *lîkam* stb.

Illyen hangzóváltozások fordulnak elő ige szóban is.

A' Kondai vogulban *te*, *vi*, *ni* igetők változtatják meg magánhangzóikat, úgy hogy az imperativusban lesznek: *tajen*, *vajen* *majen* (tégy, vigy, adj).

Azon hangzó-változás, melyet az osztják énekekben találunk, inkább azért figyelemre méltó, mert a parallelismussal jár. p. o.

šoper nohlä vuas ti amesleu

šaper nohla aut ti amesleu.

vuili vet ord altmeng teel išem šidi ultal

veli vet ord altmeng teel turem šidi oltal.

16. §. Kéttagu névszók, különösen *m t k* utóhanguak, némely képzők és viszonyragok előtt kiugratják a' másik tagnak hangzóját, p. o. *torim* isten, *tormije* oh isten, istenke, *torma* istennek, *tormet* istenek; *turum* meny, ég, *turnije*, *turma*, *turmet*; *lavim* szén, *lavmije*, *lavma*, *lavmet*; *sugum* fonal, *sugmung* fonalas; *horazip* alakú, *horaspija* alakúnak; *hurip* képü, *hurbet* képüek; *kutip* közép, *kutping* közepes; *sungit* nyírfa, *sungting* nyíres; *ubit* hajszál, *uptije*, *ubta*, *uptet* hajszálka, hajszálnak, hajszálak és *ubtije*, *ubta*, *ubtet*; *kutir* forró, *kudring* forrós; *jolih*, *joloh* nedves, *jolhipsa* nedvesség; *pelak* fél, oldal, *pelka*, *pelket*; *kurik* sas, *kurking* sasos hely, a' hol sok sas van; stb. stb.

17. §. Castrén azt mondja a' déli osztjákrul, hogy néha a' kiejtés könnyebbítése végett rövid hangzókat toldanak bele a' szókba, vagy hozzájok, p. o. *pâma-gar* kaszáló (fű-mező), *pum-har* helyett; *vâga-pêlek* egy kopeka (réz-fél), *vah-pelek* helyett. A' vogulban is vannak ilyenek, p. o. *ujü-kul* vad (tulajdonképen: vad-hal); *talü-tuj* esztendő (tulajdonképen: tél-nyár).

Ezekben nem látszik, hogy a' könnyebb kiejtés volna a' toldás oka, mert mind a' két nyelv a' *pum-har*, vagy *uj-kul*-énál sokkal nehezebb torlást is meggyőz. Hanem más oka lehet, melyet talán kisejték. A' vogul és osztják nyelv sokszor két szóval fejezi ki azt, mi két részből áll, vagy két nemü, mint szüle, gyermek, esztendő stb. A' szüle = anya-atyá, a' gyermek = leány-fiú, az esztendő = tél-nyár. 'S azt a' két szót dualisba teszi, mely a' birtokos ragok nélkül könnyen fölösnek látszik, 's a gyors beszédben el is marad, legalább a' másik szórul. A' vogulban p. o. *egva* asszony, *ojkü* férj; ha már azt akarják mondani: egy pár szüle van, a' szókat mind dualisba teszik, így: *egvai ojküi olei* (ezekben az *i* a' dualis), szószerint: két asszony, két férj ketten vannak. Ezt: anyám atyám, így mondja a' vogul: *angvâum jügâum*, szószerint: két anyám, két atyám. A' kettősség van ezekben is: *ujü-kul* vad, *talü-tuj* nyár, talán *ujü-külü*, *talü-tujü* helyett.

18. §. A' *k t p* az előhangban és utóhangban változatlanok, de a' belhangban *g, d, b*-vé lágyúlnak, leginkább magánhangzók előtt, mint: *jink* víz, *jinging* vizes, de *jinking* is; *hurip* képü, *hurbet* képüek; *hop* sajka, *hobije* sajkácska; *hump* hab, *humbet* habok stb.; *šuk* baj, kín, *šugad-ta* kínozni; *ort* szolga, napszámos, *ordet* szolgálk, *ordeng* szolgálai; *kart* udvar, *karding* udvaros; *kart* és *kardi*

vas, sem kardet pápaszem (vas szemek); *hot* ház, *hodŕje* házikó, *hoding* házba való, házhoz tartozó; *kaš* kedv, *kažing* örvendő; *voš* város, *vožu* városba, *vožet* városok stb. stb.

Ez szabálynak látszik, de fordúl elő sok kivétel is.

De mássalhangzók előtt is változnak, különösen a' *g* és *t*. A' *ta* névi mód képzője előtt a' *g* majdnem kivétel nélkül *h*-vá lesz Vologodszkinál, tehát *vog*, *nog*, *rag*, *tag* igetők lesznek: *voh-ta* hini, *noh-ta* sántítani, *rah-ta* érni, *tah-ta* vetni. Egyébkor is *h*-vá lesz *g* a' *t* előtt, mint *sugod-ta* szakítani, *suhŕpsa* szakítás; *suhŕlŕ-ta* szagatni. Az *ng* kivételt látszik tenni, azért a' *hong*, *jang*, *long*, *vong*, *mung* igetők *g*-je megmarad a' *ta* képző előtt, így: *hong-ta* hágni, *jang-ta* menni, utazni, *long-ta* bémenni, *vong-ta* vágni, *mung-ta* törülni, zsurolni. V. ö. a' **11. §.** végét.

A' *g* az *l n t* előtt is *h*-vá szeret változni, p. o. *hogol-ta* futni, de *hohlŕpsa* futás; *sogol* deszka, *sohlet* deszkák; *sogon-ta* végződni, *sohnŕpsa* vég, *sohnŕpta-ta* végezni; *sohnema-ta* szakadni.

Talán hasonló okbul változik a' *t* is mind *t*, mind *l* előtt *d*-vé, p. o. *lid-ta* akarni, *lidlem* akarok, de *litŕm* akarva, akart; *sugod-ta* szakítani, *sugodlem* szakítok, de *suhŕm* szakított. Az is van: *jil sevŕla pa tuta jutla* elvágatik és tűzbe vettetik. 3, 10. — meg: *jug sevŕla pa tuta judla* a' *fa* elvágatik és tűzbe vettetik. 7, 14. — Általában némi ingadozás tűnik elő az említett hangváltozásban: a' *ta* képző előtt Vologodszki rendszeren *d*-vé változtatja a' *t*-t, minek bizonyosan oka van. Lehet, hogy hasonló kiejtés van az osztjában is, valamikor *tt* kerül össze, mint a' lapp nyelvben, a' melyben a *tt*, *kk* *t* úgy ejtik, mintha *ht*, *hk* volna.

A' Reguly hozta énekekben az említett hangváltozás két szónak egybetalálkozásában is mutatkozik, p. o. *jang ko* (tíz ember) helyett van *janh ho*, és *jang go*; *ord ko* (szolga ember) helyett van *ort ko*; *melek*, *meleg turpi* (meleg ajaku, torku) helyett van *meleh turpi* stb. stb. Vologodszkinál is vannak ilyenek, mint *šuk* baj, kín, de *šug vandta ho* kinszenvedő; *šup* darab, de *šub jug* darab *fa*; így *horas* kép, de *horaz vŕlet* képet vesznek, ebben: *li kašla horaz vŕlet li ohtel* = ők szomorú képet vesznek magokra.

Azért van *izagat* mind, *i-sagat* helyett, *izi* ugyanaz, *i-si* helyett stb. Regulynél *i goš jong* (11) *i koš jong* helyett; *i belek* egy fél, *i baji* egy rakásra, *i pelek*, *i paji* helyett stb.

19. §. Nevezetes hangváltozás az ajak- és ínyhangok között,

jelesen az *m*, *v* és *ng* között, mely *ng* azután *n*-jé lágyúl, de csupasz *n*-né is lesz, p. o. *lumidta* és *lungidta* öltetni; *sugmüt*, *sûmüt* és *sungüt*, *suñit* nyírfa; *lumta*, *lungta*, *luñta* és *lunta* szám; *tumdak* Regulynél és *lungtak* egészséges.

A' magyarban is vannak *torom* és *torony*, *szírom* és *szírony*. De ha a' rokon nyelvek megfelelő szavait vesszük, e' hangváltásnak sok példáját látjuk. Így a' magyar *fű*, *föv*-nek megfelel a' vogul *pong*, *ponk*, a' magyar *vő*, *vöv*-nek megfelel az osztják *veng*; a' szirjān *pom* és *pon* (vég)-nek megfelel a' votják *pung*.

E' változás az előhangban is történik; innen a' vogul *mau* osztjákban *ñah*, ebben: *mauñt* = *ñagñl* nevet. 'S a' *nevet* szó a' magyarban is jeles példája neki, mert a' régi *mevet* most *nevet* (hasonló hangváltozás van a' régi *vép* és a' mai *lép* között).

Eme' hangváltozási tünemény világossá teszen sok tényt, p. o. a' vogul-osztják *äm*, *am* nálunk *én*, a' mellybül lesz *eny-é-m*, és *eng-em*. [A' *tég-ed*-nek *g*-je alkalmasint a' vogul-osztják *nag*, *näng*, *näng*-ben találja meg alapját, mert *nag*, *näng*, *näng* = *te*].

De látván, hogy nyelveinkben hajlandóság van az ajak- és iny- (torok)-hangok közti változásra: ezt a' magyarra nézve a' hasonításban (assimilatióban) is el kell ismernünk, annál inkább, ha az értelem kifejezője eszközzi. A' tárgyas igeragozást, a' harmadik tárgyas személyre nézve, a' *va*, *ve* (*vő* = *ö*) pronomen által történik, mely *va*, *ve* azután *ja*, *je* is, mint a' régi *hadla-va*, *felede-ve*, 's mai *hall-já-tok* (auditis hoc) stb. bizonyítják. A' tárgyatlan ige: tud, tudsz, tudok; a' tárgyas: tudja (tudva), tudod, tudom. A' *tudom*-ban, errül akarván most beszélteni, okvetetlenül benne kell lennie a' *va* (*ja*) tárgyas kifejezőnek, így: *tud-v-k*. A' tudok maga nem lett egyébbül, mint a' *tud* és *én*-ből, mely az *engem* alakbul következtetvén, *eng* = vogul *äm* volt. Az *eng*-ből csak *k* maradt meg ragul, 's lett *tud-eng* bül *tud-o-k*. Most a' tárgyas *v* elibe járván, 's ez akarván a' hasonítást végrehajtani, az *v*+*nk*-ből nem válhatott egyéb, mint *m*, kivált ha meggondoljuk, hogy a' nyelvnek hajlandósága volt assimiláló közbejárás nélkül is *n*, *ng*-t *m*-mé változtatni.

Hasonló eljárását a' hasonításnak kell a' *tud-sz* és *tud-od* között is elismerni. A' tárgyas *v* hozzá, vagy közzé jutván lesz: *tud-v-sz*, *tudov-sz*, 's végre *v*+*sz*-bül *d* válván, *tudod*. Mind a' két esetben a' *tud-v*+*ng* és *tud-v*+*sz*-ban a' *v* nem veszíthetvén el a' jelentését, tehát az dönt a' hasonításban.

Nyelvjárások.

20. §. Nagyon ismeretes dolog, hogy minden nyelv, a' melyet irodalom nem határoz, nem fékez, sokféle tájbeli eltérést hoz elő, sőt nyelvjárásokat is nevel. A' nyelvjárás különös alakját teszi a' nyelvnek; a' tájbeli eltérés, vagy tájszólás a' nyelvjárásoknak is tájbeli sajátosságait tüntetik fel. Ha könnyebb megmondani, mit tartunk tájszólásuak, nem könnyű ám határt vetni a' nyelvjárás és az önálló nyelv között.

A' vogul és osztják nyelvek valóban testvér-nyelvek, mégis mindenikét önálló nyelvnek mondjuk és kell is mondanunk. A' vogul igének névi módja: *ungve, uhv, ne* és *m* képzőkkel, az osztják igéé pedig *ta* és *m* képzőkkel alkot igeneveket, így:

a' vogul: *men-ungve*, vagy *men-uhv* menni,

men-ne menő, menés,

men-(i)m ment, menés;

az osztják: *men ta* menni, menő, menés,

men-(i)m ment, menés.

Továbbá a' vogul igének jelen ideje képző nélkül való, az osztják igéé d (l) képzővel van, tehát

a' vogul: *menem, menen, meni; meneu, menen, menet.*

az osztják: *men-l-em, men-l-en, menel; men-l-u, men-l-en, men-l-et* (megyek, mégy, megyen; megyünk stb.) Már ezeknél fogva is külön nyelvnek kell tartani a' vogult, 's különvalónak az osztjákat.

A' vogulnak két nagy nyelvjárását írtam le: az éjszakit, és a' délit vagy a' Konda-mellékit; egy harmadik nyelvjárása lehet a' Loszvai, a' mellynek ismertetését Ahlqvist-től várjuk. *)

Hány nyelvjárása van mind össze az osztjáknak, nem tudom, de hányrul van tudomásom, azt itt előadom. Castrén, mint a' Bevezetésben meg van mondva, az irtisi és a' felső obi nyelvjá-

*) Ahlqvist állítása szerint: »Voguulin kieltä on kolme ei paljon toisintansa eroavata murretta, nim. lounaspuolinen, jota voisi kutsua *Losvan* murteeksi, kaakkoinen eli *Kondan* ja pohjainen eli *Sosvan* murre« a' vogul nyelvnek három nem igen különböző nyelvjárása van, t. i. a' nyugat-déli, melyet *Loszvai*-nak nevezhetni, a' kelet-déli vagy a' *Kondai* meg az éjszaki, vagy a' *Szoszvai*. Kieletär, 3 Vihko. 58. lapján.

rást tárgyalta; c' kettőt együtt déli osztják nyelvnek nevezhetjük, a' mellynek tehát szorosan véve irtisi és fel-obi nyelvjárása van.

Vologodszki szótára és fordításai az al-obi nyelvjárást mutatják nekünk; ez volna tehát az éjszaki osztják nyelv. De Vologodszki gyakran felhossa a' berezovi és obdorszki tájszólásokat.

A' Reguly hozta énekek is az éjszaki nyelven valók, de némi sajátosságokat tüntetnek elő, a' mellyek leginkább hangkülömbőségek.

Ezek szerint az osztják nyelv *déli osztjákra* és *éjszaki osztjákra* oszlik.

A' déliben van az irtisi és fel-obi, vagy szurguti nyelvjárás. Ezek tájszólásairul nem tudunk semmit, mert az egész déli osztjákat csak Castrén előadásából ismerjük. A' Fischer által úgy nevezett Kondai osztják (lásd Bevez. 3.) inkább az al-obi nyelvjárás-hoz való.

Az éjszakihoz tartozik a' Vologodszki nyelve, a' berezovi és obdorszki tájszólásokkal, meg a' Reguly hozta énekek nyelve.

21. §. A' déli és éjszaki osztják leginkább két tünemény által különbözik egymástul, t. i. hogy igen sokszor a' déli nyelvnek *t*, *d*-jét az éjszaki nyelv *l*-lel váltja fel, 's hogy a' déli nyelv *au*, *eu* iker hangzójit az éjszaki nyelv *ov*, *ev*-vel fejezi ki. Azért van

a' déli osztjákban:

az éjszaki osztjákban:

<i>teu</i>	ő	<i>lu</i>
<i>tau</i>	ló	<i>lov, lov'i, R. lau</i>
<i>tābet</i>	hét	<i>labūt</i>
<i>tābetmet</i>	hetedik	<i>labūtmit</i>
<i>ta</i>	talán, nélkül	<i>la</i>
<i>sem-ta, sem-da</i>	vak	<i>sem-la</i>
<i>tājem</i>	balta, fejsze	<i>laĵim</i>
<i>tāgart</i>	nehéz	<i>lavirt, l'irt</i>
<i>tetl</i>	öl	<i>lal</i>
<i>tangu</i>	evet	<i>lanki</i>
<i>tant</i>	gabona, liszt	<i>lant</i>
<i>tenger</i>	váll	<i>lankir, lenkir</i>
<i>tenger</i>	egér	<i>lengir, lenkir</i>
<i>tonh</i>	bálvány	<i>long, leng</i>
<i>tor, turt</i>	gyökér	<i>ler</i>
<i>teg</i>	fark	<i>lij</i>

a' déli osztjában :

tit
tuj
tuj
ton
tönt
tangat
tujit
tunk
tunt
tung
ton
ñadem
hüdem, hòdem
hudmet
netu, neda
nit, nida
nìdamet
âdeng
kùt
kutl
jûgot
nütl
ñat, ñot
sutl
sot
sat
pet
pûden
peteng
pungat
vêdem
veta
met
mêget
mûgot
pògot, pugot

az északi osztjában :

lélek	<i>lil</i>
ujj	<i>luj</i>
ruha ujja	<i>lit, lut</i>
húr	<i>lon</i>
hó	<i>lonis, loís</i>
Irtis folyó	<i>longa</i>
gyűrű	<i>lujt</i>
szálka, szög	<i>lunk</i>
lúd	<i>lunt</i>
nyár	<i>lung</i>
len	<i>lon</i>
nyelv	<i>ñalim</i>
három	<i>holim</i>
harmadik	<i>holmet</i>
négy	<i>nel, nil</i>
nyolez	<i>nîl, nîil</i>
nyolezadik	<i>nîlmit</i>
reggel	<i>alîng</i>
köhögés	<i>hul</i>
hal	<i>hul</i>
íj	<i>jugol</i>
nyél	<i>nal</i>
orr	<i>ñal</i>
valaminek széle	<i>sil</i>
bél	<i>sol, sul</i>
só	<i>sol</i>
fül	<i>pül, pal</i>
csalán	<i>puln</i>
felleg	<i>paleng</i>
oldal	<i>pungil</i>
velő	<i>velim</i>
rénszarvas	<i>vîl</i>
mély, mélység	<i>mal</i>
melly	<i>mêil</i>
máj	<i>mugol</i>
falu	<i>pugol</i>

*a' déli osztjában :**togot**pêget**ugot**talu**fürdő**szán**az éjszaki osztjában :**togol, togil**pêil**ogol, ugot stb.*

Ez a' hangváltozás igetőkben és a' jelen időnek képzőjében is mutatkozik, p. o.

*a' déli osztjában :**tév**ûd, vêd**kid**hud**hud**tod, tonl**ped**pegd**ved**ûd**tang**têl**toht**totim**tang**tungd**men-d-am**men-d-an**men-t**men-d-eu**men-d-eda**men-d-et**enni**lenni**kelni**hallani**halni**állani**félni**fürdeni**ölni**élni**akarni**sírni**köszörül**lopni**bémenni**olvasni**megyek**mégy**megyen**megyünk**mentek**mennek**az éjszaki osztjában :**le, li**ul, vul**kil**hul**hul**lol**pal**pêil**vel**vol**lang**lil**logod**lotim**long**lungd stb.**men-l-em**men-l-en**men-l**men-l-u**men-l-eta**men-l-et.*

A' déli osztják nyelvnek *t*, *d*-jét és az éjszakiénak *l*-jét szem előtt tartva, mondhatjuk, hogy a' régi Fischer-féle úgynevezett *kondai osztják* szójegyzék inkább az *l*-es nyelvhez tartozik, ámbár némelly szónál fogva mintegy közepső tagját teszi a' délinek és éjszakinak, mert van benne *pel* fül, *net* orr, *nalem* nyelv, *dluj* újj, *jogodl* ij, *nodl* nyíl, *ogol* szán, *lajem* balta, *fejsze*, *lau* ló, *lanka* evet,

vil rénszarvas, lenker egér, lunt lúd, lant árpa, vat-lant zab stb.
De mert van:

le-l-em eszem, *man-l-u* megyünk, *men-dl-am* megyek, *lot-l-am* állok, *omes-l-am* ülök, *omes-l-an* ülsz, *omes-l* ül; *omes-l-u* ülünk, *omes-l-ite* ültök, *omes-l-at* ülnek; *û-l-em* látok stb stb.; ezeknél fogva egészen az éjszaki nyelvhez volna sorolandó.

A' Reguly hozta nyelvmlékek az *l-es* jellem által az éjszaki nyelvhez tartoznak.

A' másik különbség a' déli és éjszaki nyelv között az *av*, *eu*-ben meg *ov*, *ev*-ben áll, melly azomban kisebb nyomosságu amannál. A' déli nyelvben van p. o. *tau*, *eud*, az éjszakiban *lov*, *evid* ló, vág. A' Reguly szövegeiben is az *av*, *eu* inkább uralkodik mint *ov*, *ev*, p. o. a' déli nyelvben *keu* kő, az éjszakiban *kev*, de Regulynél is *keu*. Néha a' déli *eu* az éjszakiban *u*, mint: *teu* ő, *lu*; *teu* csont, *lu*.

A' déli nyelvben azután Castrén különbséget talál az *irtisi* és *szurguti* nyelvjárások között, melly azomban kevesbbé tartozik a' hangtanba, mint a' nyelvtanba, a' hol meg is fogjuk látni.

22. §. A' déli nyelvnek tájszólásairul egyebet nem tudok annál, a' mit a' Castrén nyelvtanában találhatni.

Vologodszki némi gonddal tünteti ki a' berezovi és obdorszki tájszólásokat, a' mellyek vagy hangváltozatokban, vagy különböző szókban állanak. Hangváltozatok tetszenek ki a' következőkben:

Obdorszk:

ajkol
ogol, ohlet
holim
omüd-ta
omtım
uvı-ta
kam
kit puža
kol
kordı
kon, kona
konamd-ta
korıji-ta
hos

hír
szán
három
ülni
ülve, ültetve
kiáltani
néhány
ketté
kötél
vas
könnyű, könnyen
könnyíteni
leesni
csillag

Berezov:

ajkel
ugol, uglet
hulım
omıs-ta
omsım
vıji-ta
kem
kat puža
kel
kardı
ken, kena
kenamd-ta
kerıji-ta
hus

Obdorszk:

hă-ta
jind-ta
jong
jonk
logis
nom
nil
sajit
sumit
soh
soj
sagjir
šeži ho
toknĭpta-ta
top
taj
puti
porimti-ta
vurt
vodĭji-ta
možmiltim
mur
morila-ta

hagyni
varrni
tiz
jég
barát
fel
négy
szerint
nyírfa
tokhal (stör)
homok
csorda
lakos
tölteni
alig
tő, csúcs
fekete
fűrni
haszon
nézni
csonkított
nép
törni, török

Berezov:

haj-ta
jond-ta
jang
jenk
lugis
num
nel
sagat
sungit
suh
sej
šugjir
šoži ho
teknĭpta-ta
tup
tĭj
piti
purimti-ta
jurt
vand-ta
mužmiltim
mĭr
murla-ta.

Különböző szókra nézve ezek a' jelesebb tájszólásokat

Obdorszkban:

atip
an-metĭpsa
anži
al-ta, alĭji-ta
enmĭm
inkvoj lek
irna hojtot
otšama ji-ta
pa soja ji-ta
ogor

fa nedv
nem fáradás
bors
mutatni
felnőtt
hód járása
heverő
magánkívül,
bolond lenni
magas

Berezovban:

juh ink
an-tujimĭpsa
kurmek
šadžili-ta
šenkĭm
inkvoj pant
irna oltot
{ tulapula nerĭji-ta
{ pa sohna nerĭji-ta
palat

Obdorszkban :

olšam
 otšam ne
 optipsa, obtipsa
 urt
 ur
 urna, urina ríltá-ta
 un jir tilis
 ung
 kalang
 kel-ta
 kam, kamŋg-puš
 hugodla-ta
 hol morüd-ta
 hola huntl
 hoj-ta
 honipsa
 homaling
 hozinga
 hadl ježa
 još
 jetn
 jega
 joulta-ta
 jukana
 jom
 jolta
 jengil
 nian jengil
 ježa
 jogoš
 jevür
 jengim
 jit
 lid-ta
 lik
 longüd-ta

kendő
 bolondos nő
 ugatás
 hold
 vér
 veresre festeni
 október
 száj, nyílás
 rénszarvas
 bájolni, bűvölni
 hány, néhányszor
 futni
 le-, ki-törni
 reggeli hajnal
 feküdni
 betegség
 kerek
 mellett
 dél
 út
 est
 együtt
 vetni
 helyett
 eső
 után
 kas, kosár
 kenyér kosár
 kevés
 vissza
 farkas
 szabad, kötetlen
 íz, csukló
 akarni
 harag
 hasítani

Berezovban :

šeška
 pulpul ne
 hortipsa
 tilis
 kali
 kalina ríltá-ta
 as podta tilis
 evi
 vül
 serd-ta
 moltï, moltï-kem puš
 honditla-ta
 kim murüd-ta
 alinga huntl
 ol-ta
 kaži
 numir
 pungilna
 hadl kutip
 pant
 ila
 i paja
 selta-ta
 vola
 jert
 jugot
 johtip
 niah johtip
 šimil
 pungla
 por voj
 larbit
 nak
 langa-ta
 kand
 halüd-ta

Obdorszkban :

lonšak
nī-ta
naj
naj longĭpsa
ńohrep
ńogim-ta
sik-ta
sīs, sūs
šimri
sojĭp
šar
sut
šukalot
šitak
šitaka ulta ho
šoga
šavĭlša-ta
tungtak
tabĭlĭ-ta
pubi
pal, pala, palat
parĭpĭng
ponžita ver
puž
pam
pum
part
parta pelka
pev
pevĭpsa
pevmĭld-ta
vel-ho
vas, vasot
vul
vul poh, vul evi
varis

Berezovban

szappan
látni
nap
naplemenet
kés
futni
szökni, vetődni
sas
sigér (barsch)
háló
dohány
köszörű kö
törött
csendes, szelíd
csendes ember
hófajd
örizkedni
egészséges
tévedni, csavarogni
medve
fel, felé, magosság
keserű
erőszak, rablás
fark
hév, hévség
fű
bal
balra
fagy
fagyás
fagylalni
özvegy ember
vékony
nagy
bátya, nén
vessző
mojdek
vand-ta
hadl
hadl longĭpsa
keži
hugoma-ta
seltan-ta
kurĭk
evi
togol
šagem
logadta kevi
murtšatot
rom, husla
husla ulta ho
pojdek
lavĭlša-ta
jim, jimaltĭm
lomtĭlta-ta
ošni
karis, karša, karšat
vosremĭng
jorna rĭta ver
liĭj
rŭ
torn
pu
pua pelka
iski
iskina laptĭpsa
iskina labĭdta
imila ho
ugol, uĭlot
un
un poh, un evi
šojt

Obdorszkban :

voj
vir, ur
mola, mala
moš, mož

zsír
vér
millyen, mi
betegség

Berezorban :

sahsi
kali
muj
kaži, hožipsa.

23. §. A' Reguly szójegyzékében előforduló hangkülömbségek példái legyenek: *lajm* fejsze, *lajm* helyett; *ašni* medve *ošni* helyett; *ot* vagyon, *adó*, *ut* helyett; *keu* kő, *kevi* helyett; *lau* ló. *loví* helyett; *lou* csont, *lú* helyett; *hat* ház, *hot* helyett; *kezi* kés, *keži* h.; *jas* kéz, *juš*, *još* h.; *os*, *vuos* város, *voš*, *vaš* h.; *teudom* tetű, *teviim* h.; *tani* tavasz, *tovi* h.; *sar* dohány, *šar* h.; *sin* bot, igazgató bot, *sū* h.; *sas* hölgymenyét, *sos* h.; *šares* tenger, *šares*, *sares* h.; *šel* ezüst, *sel* h.; *koš*, *goš* hoz, *hož* h. az *i-goš-jong*-ban = 11.; — *nauí* feje, *novi* h.; *vuan* rövid, *van* h.; *atom* rossz, *adim*, *adem* helyett. stb. stb.

Hangsúly.

24. §. Az osztják nyelv hangsúlya a' szók alakítására nem gyakorol befolyást — mit általában lehet a' finn-ugor nyelvekről mondani — azért kis jelentésű a' grammatikában, jöllehet az élő nyelvnek lelke a' hangsúly.

Castrén (az 51. §-ban) azt állítja, hogy az osztják nyelvben a' hangsúlynak nincs olyan ereje, mint a' tatár nyelvekben, de abban is szabály szerint, az *utolsó szótagra* jut. A' török-tatár nyelvek tudniillik a' szók utolsó tagjára erőztik a' hangsúlyt, s ez az egyik különbség ezek és a finn-ugor nyelvek között, minthogy a' lapp, finn, eszt, magyar stb. nyelvekben a' hangsúly kivétel nélkül a' szók *első tagján* van. Ezt a' szabályt követi a' vogul nyelv is, a' mennyiben Regulynek élő értesítéséből és írott hagyományaiból tudom. Ennek a' szabálynak követését tehát az osztják nyelvben is lehetne gyanítani. De Castrén az ellenkezőt bizonyítja. nem említvén különbséget a' déli és északi osztják között.

Vologodszki a' szótárában és a' hozzászatolt fordításaiban kiteszi a' hangsúlyt egyenkint minden szón. Az ő írása szerint megfordítva állana a' Castrén szabálya, hogy tehát az *osztják nyelv* is a' szók *első tagjára* juttatja a' hangsúlyt, bár millyen hosszú le-

gyen is a' szó, mi a' finn-ugor nyelvek általános jelenségével megegyez. — Azomban kivételeket is látunk. A' *jena* igaz, *aga* de, *hoza* nál, *kinza* között, *pada* ért, *se*da ott stb. efféle szókban, a' mellyek utóhangja *a*, erre teszi Vologodszki a' hangsúlyt. Úgy látszik, hogy az imperativus is oda kívánja, mint *mana* menj. Továbbá *paltap* félő, *veskat* becsület, igazság, *horam* kép, *horaz* u. a. *pazan* asztal, *hoga* hús stb. hasonlóképen az utolsó tagon mutatják a' hangsúlyt, miért is következetesek ezek: *paltapla*, *veskatla*, *horazing*, *horazet*. Föltetszők a' *jastandta* szóló, *langamimot* akarok stb. szók. Úgy látszik, ezekben a' hosszúság kívánja meg a' hangsúlyt (mi ellenközik a' finn-ugor nyelv-jellemmel), vagy tévesztette az orosz író. Ezt azért is gyanítani lehet, mert a' *psa* képző, melly eredetileg *psaj*, tehát hosszú, a' fosztó *la* előtt hangsúlyos, p. o. *evilipsala* hitetlenség, holott *imila* nőtelen, *mortotla* mértéktelen, *hurila* féltelmetlen. stb.

Az összetett szók Vologodszki írása szerint a' szabály alá tartoznak, melly az első tagot hangsúlyozza: de *hanne-ho* ember, mindég kivételesen van írva, *ne* tag levén a' hangsúlyos. A' *hanne* szó jelentése homályos előttem; tehát nem is sejdíthetem a' *ne* hangosságának okát.

Azonkívül ír Vologodszki: *kur-ilbi* láb alatti, pokol, *i-zidi* így, *i-zagat* e' szerint stb., de *i-zagat* is. A' tagadó *an*-nal összetett szók nem az *an*-ra vetik a' hangsúlyt, tehát: *an-nita* nem látni, *annitot* láthatatlan stb.

• Akárhogy vagyunk is a' kivételekkel — a' mellyekben egyéb iránt nem következetes a' Vologodszki írása, vagy ennek másolója — fő szabálynak mégis el kell fogadnunk, hogy az *éjszaki osztják nyelv* a' szók első tagjára teszi a' hangsúlyt.

Reguly nem írta fel azt; észrevételt vagy megjegyzést sem talállok nála, hogy egy vagy némelly esetben a' hangsúly nem volna az első szótagon, mint a' vogulban. 'S minthogy akkor, midőn az osztják énekeket írta, hozzá vala szokva a' vogul nyelv hangjárásához, az osztják nyelv eltérése bizonyosan föltetszett volna neki. Regulynek hallgatásából is tehát következtetem, hogy az *éjszaki osztják nyelv hangsúlya egészen vogul természetű, azaz, az első szótagra esik*.